

Agnieszka Kozera

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Finansów i Rachunkowości,
ul. Wojska Polskiego 28, 60–637 Poznań; e-mail: akozera@up.poznan.pl

SAMODZIELNOŚĆ FINANSOWA METROPOLII W POLSCE W LATACH 2007–2015

Streszczenie: Samodzielność finansowa podmiotów sektora samorządowego, czyli zdolność do kreowania własnej polityki finansowej w ramach istniejącego prawa, jest jednym z warunków stabilnego rozwoju lokalnego. Metropolie, czyli największe miasta na prawach powiatu, ze względu na wysoki potencjał demograficzny i gospodarczy wyróżnia wysoki przeciętny poziom samodzielności finansowej w relacji do pozostałych podmiotów sektora samorządowego. Na poziom samodzielności finansowej JST, a zwłaszcza największych miast, oddziałują różnorodne procesy i zjawiska, w tym kryzys gospodarczy oraz zjawisko suburbanizacji. Głównym celem artykułu jest ocena poziomu samodzielności finansowej metropolii w Polsce w latach 2007–2015. Podczas pierwszego etapu badań analizowano kształtowanie się poziomu i stopnia zróżnicowania podstawowych wskaźników samodzielności finansowej metropolii, natomiast na drugim etapie badań ze względu na złożony charakter badanego zjawiska dokonano syntetycznej oceny poziomu samodzielności finansowej metropolii z wykorzystaniem metody TOPSIS. Podstawę empiryczną badań stanowiły dane pochodzące z baz danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Słowa kluczowe: samodzielność finansowa, własny potencjał dochodowy, miasta na prawach powiatu, metropolie, metoda TOPSIS

FINANCIAL SELF-SUFFICIENCY OF THE METROPOLISES IN 2007–2015

Abstract: Financial self-sufficiency of the local government units, which means an ability to design their own financial policy in accordance with the applicable law, is one of the preconditions for sustainable local development. Metropolises – the largest towns with county (powiat) rights – because of their high demographic and economic potential are characterised by a high average level of financial self-sufficiency. Various processes and phenomena, including the economic crisis and the phenomenon of suburbanisation, affect the level of financial self-sufficiency of the largest cities. The main aim of the article is to assess the level of financial self-sufficiency of the metropolises in Poland in 2007-2015. The study was conducted in two stages. In the first stage, the analysis was based on the development of the basic indicators of financial self-sufficiency of the metropolises, while in the second stage of the research, a summary assessment of the financial self-sufficiency of the metropolises was conducted using the TOPSIS method. The empirical basis of the study was provided by the data from the Central Statistical Office database (*Local Data Bank*).

Keywords: financial self-sufficiency, own income potential, towns with county rights, metropolises, TOPSIS method

Metropolie, czyli największe miasta w Polsce, pełnią funkcje i zadania miast na prawach powiatu. Wyróżnia je więc dualny charakter realizowanych zadań. Z jednej strony realizują funkcje gmin, z drugiej natomiast zadania przypisane powiatom. W rezultacie ich znaczenie w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu, jak i Polski jest wysokie, co podkreśla się w wielu najważniejszych dokumentach strategicznych (por. *Strategia Rozwoju Kraju 2020* 2012). Metropolie realizują bowiem szereg zadań, które przesądzają o stopniu zaspokojenia potrzeb i poziomie życia nie tylko ich mieszkańców, ale także ludności zamieszkującej w ich sąsiedztwie, w tzw. obszarach metropolitalnych¹.

Metropolie, ze względu na szeroki zakres realizowanych zadań, aby móc zaspokoić wszystkie potrzeby społeczności lokalnej, a także w celu kreowania rozwoju regionalnego muszą zgromadzić odpowiednie środki finansowe. Według klasycznego podziału dochodów, wynikającego z Konstytucji RP (art. 167, Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483) i ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (art. 3, Dz. U. 2003, nr 203, poz. 1966), dochody JST pochodzą z dochodów własnych oraz transferowych, do których zalicza się subwencje wraz z dotacjami. Duże znaczenie dla możliwości zaspokojenia potrzeb mieszkańców, a także dla stabilnego rozwoju lokalnego, jak zauważa m.in. Krzysztof Surówka (2013), ma poziom i udział dochodów własnych w dochodach ogółem JST. Wskaźniki te należą do podstawowych wskaźników obrazujących poziom samodzielności finansowej podmiotów sektora samorządowego (por. Głowicka-Wołoszyn 2017; Kobiałka 2017). Ich wysoki poziom i udział w dochodach ogółem JST sprzyjają bowiem samodzielności podejmowania decyzji, umożliwiając racjonalną gospodarkę budżetową.

Metropolie mają duży potencjał demograficzny oraz gospodarczy i w relacji do pozostałych podmiotów sektora samorządowego charakteryzuje je najwyższy przeciętny poziom samodzielności finansowej. Jak zauważa Monika Banaszewska (2016), zależność między pełnieniem przez duży ośrodek miejski funkcji centrum („lokomotywy”) rozwoju a sytuacją budżetową metropolii ma charakter dwustronny. Z jednej strony, poziom rozwoju społeczno-gospodarczego metropolii oddziałuje na wysokość wpływów do budżetów tych jednostek dochodów ze źródeł dochodów własnych, a więc na poziom ich samodzielności finansowej. Z drugiej strony, prowadzona przez metropolie gospodarka budżetowa, która znajduje odzwierciedlenie w skali i jakości wykonywanych przez nie zadań publicznych, oddziałuje na jej rozwój społeczno-gospodarczy i dyfuzję tego rozwoju w otoczeniu². Wiele miast na prawach powiatu, również metropolie, w ostatnich latach dotyka zjawisko suburbanizacji, co może negatywnie

¹ Obszary metropolitalne definiuje się jako teren otaczający wielkie miasto, wykazujący liczne wzajemne powiązania funkcjonalne z metropolią, obejmujący zarazem część jej funkcji (w tym mieszkaniowych, usługowych, infrastrukturalnych i przemysłowych) (Ładysz 2009).

² Koncepcja rozwoju według modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego jest uznawana za najbardziej odpowiednią dla rozwoju Polski (por. *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe* 2009). Jako główne narzędzie regionalnej konwergencji uznaje się polaryzację regionalną i procesy dyfuzji wzrostu. Należy wspierać rozwój metropolii (tzw. biegunów wzrostu), ale jednocześnie tworzyć warunki do dyfuzji tego wzrostu poprzez likwidację jego barier (np. poprzez kreowanie odpowiedniej infrastruktury transportowej, wsparcie przemysłu i usług komplementarnych) (Zarówna 2014).

wpływać na poziom własnego potencjału dochodowego i samodzielność finansową tych podmiotów.

Głównym celem tego artykułu jest ocena poziomu samodzielności finansowej metropolii w Polsce w latach 2007–2015. Przeprowadzone badania empiryczne miały na celu zweryfikowanie następującej hipotezy badawczej: „W latach 2007–2015 wzrósł poziom samodzielności finansowej metropolii, przy jednoczesnym wzroście zróżnicowania badanych pomiotów w tym zakresie”. Ze względu na te cele badania podzielono na dwa etapy. Podczas pierwszego etapu poddano analizie kształtowanie się poziomu i stopnia zróżnicowania podstawowych wskaźników samodzielności finansowej różnych metropolii, natomiast na drugim etapie badań przeprowadzono syntetyczną ocenę poziomu samodzielności finansowej metropolii z wykorzystaniem metod taksonomicznych.

Materiały i metody badawcze

Badania dotyczące oceny poziomu samodzielności finansowej metropolii przeprowadzono na podstawie danych pochodzących z baz danych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny (Bank Danych Lokalnych 2017). Podczas pierwszego etapu badań zgromadzony materiał empiryczny przetworzono z wykorzystaniem podstawowych metod statystyki opisowej. Na drugim etapie badań w celu przeprowadzenia syntetycznej oceny poziomu samodzielności finansowej metropolii zastosowano metodę TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to an Ideal Solution) do konstrukcji miernika syntetycznego. Metoda TOPSIS oparta jest na idei konstrukcji cechy syntetycznej wprowadzonej przez Zdzisława Hellwiga (1968, 1972) i umożliwia syntetyczną ocenę zjawiska opisywanego przez wiele cech prostych (zob. Hwang i Yoon 1981; Wysocki 2010). Konstruowanie wartości miernika syntetycznego poziomu samodzielności finansowej metropolii składało się z pięciu etapów (Wysocki 2010):

Etap 1. Dobór cech prostych będących wyznacznikami samodzielności finansowej jednostek samorządu terytorialnego.

Etap 2. Normalizacja wartości cech prostych za pomocą procedury unitaryzacji zerowanej z wykorzystaniem formuł:

$$\text{dla stymulant } z_{ik} = \frac{x_{ik} - \min \{x_{ik}\}}{\max \{x_{ik}\} - \min \{x_{ik}\}}$$

$$\text{oraz dla destymulant } z_{ik} = \frac{\max \{x_{ik}\} - x_{ik}}{\max \{x_{ik}\} - \min \{x_{ik}\}}$$

gdzie:

x_{ik} – wartość k -tej cechy dla i -tego obiektu (metropolii),

$\min \{x_{ik}\}$ – wartość minimalna dla k -tej cechy,

$\max \{x_{ik}\}$ – wartość maksymalna dla k -tej cechy.

Etap 3. Ustalenie wartości wzorca (A^+) i antywzorca (A^-) rozwoju według formuł:

$$A^+ = (\max_i (z_{i1}), \max_i (z_{i2}), \dots, \max_i (z_{ik})) = (z_1^+, z_2^+, \dots, z_k^+),$$

$$A^- = (\min_i(z_{i1}), \min_i(z_{i2}), \dots, \min_i(z_{ik})) = (z_1^-, z_2^-, \dots, z_k^-).$$

Etap 4. Obliczenie odległości euklidesowych każdego ocenianego obiektu (metropolii) od wzorca (d^+) i antywzorca rozwoju (d^-) według formuł:

$$d^+ = \sqrt{\sum_{k=1}^N (z_{ik} - z_k^+)^2}, \quad d^- = \sqrt{\sum_{k=1}^N (z_{ik} - z_k^-)^2}$$

Etap 5. Skonstruowanie wartości miernika syntetycznego za pomocą następującej formuły:

$$S_i = \frac{d_i^-}{d_i^+ - d_i^-}$$

gdzie:

$$0 \leq S_i \leq 1, \quad i = 1, 2, \dots, N.$$

Podczas pierwszego etapu badań na podstawie przesłanek merytorycznych ustalono zbiór cech prostych będących wyznacznikami samodzielności finansowej JST i ustalono ich charakter (por. Zawora 2010; Surówka 2013; Kozera i in. 2015):

- x_1 – wysokość dochodów własnych w złotych *per capita* (stymulanta),
- x_2 – udział dochodów własnych w dochodach ogółem (%) (stymulanta),
- x_3 – wysokość dochodów transferowych³ w złotych *per capita* (destymulanta),
- x_4 – udział dochodów transferowych w dochodach ogółem (%) (destymulanta),
- x_5 – wskaźnik autonomii podatkowej⁴ (%) (stymulanta),
- x_6 – wskaźnik bogactwa fiskalnego⁵ (%) (stymulanta).

Zbiór cech prostych ustalony na podstawie przesłanek merytorycznych poddano dalszej weryfikacji statystycznej w zakresie potencjału informacyjnego cech (stopnia ich skorelowania z innymi cechami) i zdolności dyskryminacyjnej (czyli ich zmienności względem badanych obiektów). Na podstawie analizy wartości współczynników zmienności cech oraz elementów diagonalnych macierzy odwrotnej do macierzy współczynników korelacji między badanymi cechami usunięto z dalszych badań cechy x_2 i x_3 .

Na drugim etapie badań przeprowadzona została normalizacja wartości cech prostych z wykorzystaniem procedury unitaryzacji zerowanej. Cechy x_1 , x_5 , x_6 uznano za stymulanty, zaś cechę x_3 za destymulantę poziomu samodzielności finansowej JST. Normalizacji wartości cech prostych dokonano łącznie dla danych z lat 2007 i 2015 (tzw. obiektolat), a wartości wszystkich cech sprowadzono do porównywalności poprzez wyrażenie wartości cech prostych w 2007 r. w cenach stałych z 2015 r. W następnej kolejności wyznaczono wartości wzorca i antywzorca rozwoju oraz obliczono odległości euklidesowe każdej analizowanej metropolii od jednostek modelowych. Podczas ostatniego etapu badań, opierając się

³ Dochody transferowe obejmują subwencję ogólną i dotacje celowe pochodzące z budżetu państwa.

⁴ Wskaźnik autonomii podatkowej obrazuje udział dochodów podatkowych w dochodach bieżących JST.

⁵ Bogactwo fiskalne obejmuje dochody JST pochodzące z podatków lokalnych, tj. z podatków rolnego, leśnego, od nieruchomości, czynności cywilno-prawnych i środków transportowych.

na oszacowanych odległościach euklidesowych, skonstruowano wartości cechy syntetycznej z wykorzystaniem metody TOPSIS. Na podstawie skonstruowanych wartości miernika syntetycznego badane metropolie uporządkowano liniowo według poziomu samodzielności finansowej, a także wyodrębniono klasy typologiczne poziomu samodzielności finansowej metropolii, uwzględniając arbitralny sposób ich wyodrębnienia (por. Wysocki 2010).

Istota samodzielności finansowej jednostek samorządu terytorialnego

Podział zadań państwa pomiędzy władze centralne i samorządowe związany jest z procesem decentralizacji i demokratyzacji, jak również z ekonomiczną koniecznością wykonywania tych zadań przez szczebel władzy, który z punktu widzenia poniesionych kosztów i poziomu zaspokajania potrzeb społeczności lokalnej robi to najefektywniej (Jastrzębska 2012). Istota decentralizacji polega więc na wyposażeniu organów szczebla niższego w okreśłą sferę samodzielności. O samorządzie terytorialnym może być bowiem mowa wtedy, gdy utrzymana jest w pewnym zakresie niezależność organów samorządowych od organów rządowych, a także gdy organy samorządowe mają swobodę ustalania hierarchii i zakresu zadań własnych oraz wydatków związanych z ich realizacją, przy czym swoboda ta uzależniona jest od możliwości finansowych danej JST. Podstawy i gwarancje prawne samodzielności JST zawarte są w Konstytucji RP.

Pojęcie samodzielności (autonomii) jest najczęściej utożsamiane z prawem określonej zbiorowości do samodzielnego rozstrzygnięcia swoich spraw wewnętrznych, w tym z samodzielnością, niezależnością i niezawisłością w decydowaniu o sobie (Poniatowicz 2015). Beata Z. Filipiak (2016) wskazuje, że samodzielność decyzyjna warunkowana obowiązującymi przepisami prawa, na mocy których JST są odpowiedzialne za zaspokajanie potrzeb społeczności lokalnej, realizując wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym bądź regionalnym (niezastrzeżone dla innych JST lub podmiotów), jest jednym z ważnych czynników stabilności finansowej tych podmiotów. Samodzielność podmiotów sektora samorządowego rozpatruje się jednakże w kilku wymiarach – prawnym, politycznym, gospodarczym, organizacyjnym i finansowym (por. Heller 2006; Zawora 2010; Surówka 2013; Kozera, Głowicka-Wołoszyn i Wysocki 2016).

Samodzielność samorządu terytorialnego należy przede wszystkim rozpatrywać w odniesieniu do sfery finansowej. Według Surówki (2013) samodzielność JST rozpatrywana w ujęciu finansowym jest związana z możliwością swobodnego decydowania przez organy samorządu gminnego o uzyskiwaniu dochodów i przychodów, rozmiarach i kierunkach wydatków i rozchodów, a także oznacza samodzielność w zakresie opracowania i wykonania budżetu gminy. Z kolei według Marzanny Poniatowicz (2015) samodzielność finansowa JST, rozumiana jako efekt decentralizacji, dotyczy dwóch podstawowych aspektów, tj. swobody kształtowania dochodów i swobody kształtowania wydatków. Inne jej aspekty to między innymi swoboda organów samorządowych nie tylko w zakresie konstruowania budżetu, lecz także w zakresie zaciągania kredytów i pożyczek oraz emisji komunalnych papierów wartościowych.

Przez pojęcie samodzielności dochodowej podmiotów sektora samorządowego należy rozumieć określony zakres samodzielności decyzyjnej organów samorządowych w kontekście możliwości prowadzenia własnej polityki fiskalnej na danym obszarze (Jastrzębska 2012; Poniatowicz 2015). Wyrazem samodzielności dochodowej podmiotów sektora samorządowego jest wyposażenie ich w tzw. władztwo podatkowe. Podmioty te mają zagwarantowaną prawnie swobodę kształtowania przez władze lokalne wielkości i struktury podatków oraz opłat lokalnych. Dochody pochodzące z tych źródeł stanowią podstawową kategorię dochodów własnych gmin, czyli podstawowych JST. Analiza poziomu i struktury tzw. własnego potencjału dochodowego JST jest więc niezwykle ważna z punktu widzenia ich samodzielności finansowej. Analiza sytuacji dochodowej na podstawie osiągniętych dochodów o charakterze stabilnym pozwala bowiem określić długookresową zdolność samorządów do finansowania realizowanych przez nie zadań. Stabilne źródła dochodów bieżących to te, które zapewniają cykliczne, w bardzo wysokim stopniu przewidywalne wpływy do budżetu JST i nie wygasają po upływie krótkiego okresu czasu (Lubińska, Franek i Będziszak 2008). Kategoria własnego potencjału dochodowego obejmuje więc większość źródeł dochodów własnych JST. To właśnie ta kategoria dochodów umożliwia zmianę między innymi poziomu rozwoju infrastruktury społeczno-gospodarczej, zwiększenie innowacyjności oraz poprawę warunków i poziomu życia społeczności lokalnej. Poziom dochodów własnych *per capita*, a także ich udział w dochodach ogółem należą jednocześnie do głównych wskaźników obrazujących samodzielność finansową tych podmiotów (por. Surówka 2013, Poniatowicz 2015).

W zakresie finansowej samodzielności wydatkowej istotna jest swoboda decyzji JST co do kierunków i struktury wydatków (Jastrzębska 2012). Należy jednak podkreślić, że samodzielność ta jest ograniczona zakresem kompetencji i zadań określonych prawem. Samodzielność rozdysponowania środków znajdujących się w gestii samorządu lokalnego zdaniem Surówki (2013) sprowadzić można m.in. do niezależności JST w zakresie ustalania priorytetów kierunków wydatkowania środków, w zakresie kształtowania ekonomicznej struktury wydatków, a także kształtowania salda budżetu i zaciągania pożyczek komunalnych. Zakres samodzielności wydatkowej JST zdeterminowany jest zarówno przez poziom, jak i strukturę uzyskiwanych dochodów. Wysoki udział środków pochodzących z budżetu państwa ogranicza samodzielność finansową tych podmiotów w taki sposób, że przekazywanym środkom transferowym często towarzyszą obwarowania co do sposobu ich wydatkowania (dotyczy do głównie dotacji celowych). Poniatowicz (2015) dodaje również, że samodzielność wydatkowa oznacza odpowiedni zakres swobody decyzyjnej organów samorządowych co do sposobu wykorzystania środków finansowych pozyskanych w ramach wykorzystania instrumentów dłużnych przez JST.

Odrębną kwestią, która łączy się z samodzielnością finansową, jest możliwość pozyskiwania przez JST środków pieniężnych ze źródeł zwrotnych. W szczególności odnosi się to do możliwości decydowania o zaciąganiu kredytów czy pożyczek i do prawa do emisji dłużnych papierów wartościowych. Możliwość zaciągania zobowiązań wynika z posiadania przez te jednostki osobowości prawnej,

jak również z posiadania majątku. Należy jednak zauważyć, że choć decyzja o zadłużaniu się i wyborze konkretnego instrumentu finansowego pozostaje w gestii samorządu, to jednak JST nie posiadają w tej dziedzinie pełnej swobody. Ustawa o finansach publicznych z 2009 r. dopuszcza bowiem możliwość korzystania ze zwrotnych źródeł finansowania tylko w kilku przypadkach, a także określa maksymalny poziom zadłużenia tych podmiotów.

Jednoznaczna ocena poziomu samodzielności finansowej JST (tzn. niezależności dochodowej i wydatkowej samorządu od budżetu państwa) nie jest łatwa ze względu na różne płaszczyzny, na których może być rozpatrywana, i dużą liczbę wskaźników samodzielności finansowej (por. Kozera, Głowicka-Wołoszyn i Wysocki 2016). Najczęściej w ocenie samodzielności finansowej JST stosowana jest analiza wskaźnikowa. Choć jest ona użytecznym narzędziem oceny sytuacji finansowej jednostek samorządu lokalnego, może sprawiać problemy w czasie formułowania ogólnych wniosków. Coraz częściej w celu przeprowadzenia syntetycznej oceny poziomu samodzielności finansowej stosowane są więc metody taksonomiczne (por. Kozera, Głowicka-Wołoszyn i Wysocki 2016; Standar 2017).

Reasumując, samodzielność finansowa jest warunkiem samorządności, a mocne i trwałe finanse są postawą lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego. Jak podkreśla Maria Jastrzębska (2012), wysoki poziom dochodów własnych i związana z nim wysoka samodzielność finansowa sprzyjają szerszemu włączeniu społeczeństwa w proces zarządzania lokalną i regionalną gospodarką budżetową.

Metropolie i ich znaczenie społeczno-gospodarcze w Polsce

Istotną rolę we współczesnej gospodarce odgrywają obszary miejskie, na terenie których występuje wysoka koncentracja ludności, przemysłu, usług, administracji itd. Dlatego miasta, w tym metropolie, odgrywają istotną rolę w kreowaniu rozwoju lokalnego, a w przypadku metropolii także rozwoju regionalnego. Metropolie, czyli największe miasta na prawach powiatu w Polsce⁶, wyróżnia dualny charakter realizowanych zadań. Pełnią one zarówno funkcje przypisane gminom, jak i te, które są przypisane powiatom. Miasta na prawach powiatu stanowią filar systemu samorządu terytorialnego. Realizują one bowiem szereg ważnych funkcji w sferze socjalnej, społecznej, infrastrukturalnej i gospodarczej. Przesądzają o poziomie życia nie tylko ludności zamieszkującej miasto, ale także tzw. obszary metropolitalne.

Pojęcie metropolii, jak również obszarów metropolitalnych jest różnie definiowane. Jak zauważa Andrzej Młodak (2012), stworzenie spójnej definicji metropolii stanowi jedno z kluczowych zadań władz rządowych, organizacji miejskich

---

⁶ Prawa powiatu przysługują miastom, które w dniu 31 grudnia 1998 r. liczyły więcej niż 100 tysięcy mieszkańców, a także miastom, które z tym dniem przestały być siedzibami wojewodów (z wyjątkiem przypadków, gdy na wniosek właściwej rady miejskiej odstąpiono od nadania miastu prawa powiatu) oraz tym, którym nadano status miasta na prawach powiatu przy dokonaniu pierwszego podziału administracyjnego kraju na powiaty (Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. 1998, nr 91, poz. 578).

i naukowców. Według Roberta Szmytki (2013) metropolię utożsamia się zazwyczaj z dużym miastem (w Polsce z miastami powyżej 100 tys. mieszkańców, natomiast na świecie – z miastami o liczbie ludności wynoszącej ponad 0,5 mln). Coraz częściej w celu wyodrębnienia metropolii bierze się pod uwagę kryterium funkcjonalne, czyli zasięg oddziaływania miasta i funkcje wyższego rzędu pełnione na rzecz otaczających je regionów (por. Markowski i Marszał 2006; Ładysz 2009; Szmytki 2013). Według Tadeusza Markowskiego i Tadeusza Marszała (2006) oraz Bohdana Jałowieckiego (2000) do metropolii zalicza się duże miasta (o liczbie mieszkańców wynoszącej przynajmniej 0,5 mln), mające wysoki potencjał ekonomiczny i innowacyjny i silnie rozwinięty sektor usług oraz pełniące funkcje o charakterze metropolitalnym (np. administracyjne, kulturowe, gospodarcze, polityczne, finansowe, komunikacyjne, turystyczne). Jałowiecki (2016) wskazuje, że kryterium liczby ludności, chociaż ważne i łatwe do zmierzenia, nie jest wystarczające do zdefiniowania metropolii. Dlatego też wskazuje na potrzebę wzięcia pod uwagę trzech innych kryteriów, tj. doskonałości usług, instytucji i wyposażenia, potencjału innowacyjnego w zakresie technicznym, ekonomicznym, społecznym, politycznym i kulturalnym, a także wyjątkowości i specyfiki miejsca. W zależności od pełnionych funkcji wyróżnia się np. metropolie światowe, kontynentalne, subkontynentalne, centra regionalne i pozostałe duże miasta (por. Markowski i Marszał 2006; Szmytki 2013; Jewtuchowicz 2016). Z kolei Maciej Smętkowski, Bohdan Jałowiecki i Grzegorz Gorzelak (2009) przytaczają m.in. kategoryzację metropolii biorącą pod uwagę ich wielkość, konkurencyjność, dostępność oraz stopień rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i wyróżniają miasta globalne, europejskie metropolie, potencjalne metropolie oraz słabo wykształcone metropolie.

W Polsce wśród 66 miast na prawach powiatu Unia Metropolii Polskich⁷ wyróżnia 12 metropolii: Białystok, Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów, Szczecin, Warszawę i Wrocław. Większość z nich należy również do Europejskiej Sieci Obserwacji Planowania Przestrzennego (European Spatial Planning Observation Network – ESPON). Miasta te są najczęściej wyróżniane jako metropolie, co potwierdzają liczne badania, m.in. prowadzone w ramach statystyki publicznej przez GUS (por. Vademecum Samorządowca – portrety terytorium)⁸. Miasta te są jednak różnie klasyfikowane w zależności od stopnia wykształcenia funkcji metropolitalnych. Do metropolii ponadregionalnych zalicza się zazwyczaj Warszawę, pozostałe natomiast do metropolii krajowych (por. Markowski i Marszał 2006). Według *Globalization and World Cities*⁹ funkcję miasta światowego pełni Warszawa. W 2016 r. stolica Polski została

⁷ Unia Metropolii Polskich to fundacja mająca na celu włączenie metropolii w Polsce w sieć metropolii UE.

⁸ Jednocześnie Ministerstwo Finansów publikuje corocznie wskaźniki do oceny sytuacji finansowej JST w układzie dla gmin, powiatów, województw, miast na prawach powiatu, spośród których wyróżnia 12 metropolii.

⁹ Zespół badaczy zrzeszony w *Globalization and World Cities* zaproponował jedną z metod identyfikacji miast globalnych. Zespół ten opracował klasyfikację miast opartą na liczbie aktywności przedsiębiorstw i instytucji decydujących o metropolitalnym charakterze miast, przy jednoczesnym uwzględnieniu skali powiązań między nimi w ramach globalnej sieci. Wyróżnił

zaliczona do miast typu *alpha*, czyli do znaczących miast światowych. Wrocław zaklasyfikowano do grupy miast typu *gamma*, czyli miast łączących małe regiony i państwa z globalną gospodarką, jednak odgrywających rolę drugorzędną. Z kolei Kraków i Poznań zaklasyfikowano do miast typu *high sufficiency*, czyli miast, których funkcje nie mają zasięgu światowego, ale będących potencjalnymi miastami światowymi (<http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2016t.html>, dostęp: 28.07.2017).

W 12 miastach w Polsce zaliczanych do metropolii zamieszkuje blisko 7 mln ludności, czyli około jedna piąta całej ludności kraju. Ponadto, jak wynika z dokumentu *Raport o polskich metropoliach* (2015), miasta te wytwarzają ponad jedną trzecią całkowitego PKB. Miasta zaliczane do metropolii są jednak w wysokim stopniu zróżnicowane w zakresie posiadanego potencjału demograficznego i gospodarczego, który warunkuje ich samodzielność finansową. Zdecydowanie najwyższym potencjałem demograficznym i gospodarczym charakteryzuje się stolica Polski, czyli miasto Warszawa. W 2015 r. zamieszkiwało ją ponad 1,7 mln ludności. Do metropolii wyróżniających się liczbą mieszkańców powyżej 0,5 mln zalicza się także miasta: Kraków (0,76 mln), Łódź (0,7 mln), Wrocław (0,64 mln) i Poznań (0,54 mln). Z kolei do najmniejszych metropolii pod względem liczby ludności zalicza się miasta: Rzeszów (0,19 mln), Białystok (0,3 mln) i Katowice (0,3 mln) (tab. 1).

W ostatnich latach zmianie uległ potencjał demograficzny polskich metropolii. W 2015 r. w porównaniu z 2007 r. zaobserwowano wzrost potencjału demograficznego w zaledwie kilku metropoliach, w szczególności w Warszawie (o 37,7 tys. osób, czyli 2,2%), a także w Rzeszowie (o 19,4 tys. osób, czyli o 11,7%) i Gdańsku (o 6,5 tys. osób, czyli o 1,4%). Wzrost liczby ludności dwóch miast położonych w Polsce Wschodniej, tj. Rzeszowa¹⁰ i Białegostoku wynikał głównie z rozszerzenia granic obu miast. W Warszawie i Krakowie w ostatnich latach, jak wynika z dokumentu *Raport o polskich metropoliach* (2015), zaobserwowano wzrost liczby ludności zamieszkującej samo miasto, jak i tereny je otaczające, czyli obszary metropolitalne. Znaczną część metropolii dotyka zjawisko depopulacji w wyniku obserwowanego od kilku lat zjawiska suburbanizacji. Przeprowadzone badania wykazały, że w latach 2007–2015 najwięcej ludności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców ubyło w Łodzi (81 osób), Katowicach (48 osób), Poznaniu (41 osób) i Lublinie (37 osób) (tab. 1).

---

następujące kategorie miast: wiodące (*alpha*), miasta główne (*beta*), drugorzędne (*gamma*) i potencjalne miasta światowe (*high-sufficiency*) (<http://www.lboro.ac.uk/gawc>).

¹⁰ Od 2006 r. Rzeszów powiększał się praktycznie co roku o przyległe sołectwa (<http://www.rzeszow.pl/miasto-rzeszow/rozszerzenie-granic-miasta/jak-roslo-nasze-miasto>).

Tab. 1. Wybrane dane o sytuacji społeczno-gospodarczej metropolii w Polsce w latach 2007 i 2015

Wyszczególnienie	Ludność ogółem (w tys.)		Zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców w latach 2007–2015		Gęstość zaludnienia (na km ²)		Podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym		PKB w relacji do przeciętnej dla Polski (Polska = 100%) ^a	
	2007	2015	dynamika zmian 2015/2007 (rok 2007=100%)	na 1000 mieszkańców	2007	2015	2007	2015		
								dynamika zmian 2015/2007 (rok 2007=100%)		
Polska	38 115,6	3 8437,2	100,8	8,0	122,0	122,9	150,2	174,3	116,1	100
Białystok	294,1	296,0	100,6	3,9	2880,0	2898,1	149,9	182,4	121,7	98
Bydgoszcz	361,2	355,6	98,5	-22,1	2069,0	2020,9	190,0	197,1	103,7	111
Gdańsk	455,7	462,2	101,4	12,1	1742,0	1764,6	197,6	260,1	131,6	148 ^b
Katowice	312,2	299,9	96,1	-47,5	1896,0	1821,6	211,3	251,5	119,0	142
Kraków	756,6	761,1	100,6	6,2	2315,0	2328,5	208,0	276,1	132,7	155
Lublin	351,8	340,7	96,9	-36,8	2386,0	2310,5	163,5	209,4	128,0	115
Łódź	753,2	701,0	93,1	-81,2	2568,0	2390,4	191,2	219,6	114,9	122
Poznań	560,9	542,3	96,7	-40,8	2142,0	2070,7	243,8	327,1	134,1	196
Rzeszów	166,5	185,9	111,7	127,1	2153,0	1597,6	169,6	217,8	128,4	121
Szczecin	407,8	405,7	99,5	-8,4	1356,0	1349,7	237,4	271,7	114,4	118
Warszawa	1706,6	1744,4	102,2	24,4	3300,0	3372,4	281,7	383,5	136,1	291
Wrocław	632,9	635,8	100,4	1,8	2161,0	2171,2	221,8	288,0	129,9	155

^a Dane pochodzące z dokumentu Raport o polskich metropoliach (2015).

^b Przeciętna wielkość PKB obliczona dla Trójmiasta.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 23.07.2017) oraz dokumentu Raport o polskich metropoliach (2015).

Metropolie wyróżnia także wysoki potencjał gospodarczy, kwantyfikowany wielkością PKB *per capita*, lecz jest on silnie zróżnicowany. Zdecydowanie najwyższy poziom PKB *per capita* w relacji do średniej dla Polski wyróżnia Warszawę. Poziom tego wskaźnika jest blisko trzykrotnie wyższy niż przeciętna dla kraju (291%). W Warszawie funkcjonuje bowiem najwięcej podmiotów gospodarczych. W 2015 r. było to aż 383,5 przedsiębiorstwa w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym. Wysoki potencjał gospodarczy wyróżnia także miasta Poznań (196%) i Wrocław (155%). Z kolei najniższy poziom PKB *per capita* w porównaniu z przeciętną dla Polski cechuje miasto Białystok (98%), w którym funkcjonuje najmniejsza liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 osób w wieku produkcyjnym spośród wszystkich badanych metropolii (182,4 podmioty w 2015 r.) (tab. 1).

Samodzielność finansowa metropolii i jej zróżnicowanie w Polsce w latach 2007–2015

Podstawą funkcjonowania podmiotów sektora samorządowego i realizowania przez nie zadań jest ich samodzielność, w tym samodzielność prawna, administracyjna i finansowa. Samodzielność finansowa JST wiąże się z prawem do niezależności finansowej, w tym prawem do decydowania o strukturze i wysokości dochodów, a także o rodzajach i rozmiarach wydatków (por. Surówka 2013). Z punktu widzenia samodzielności finansowej JST niezwykle ważne jest posiadanie przez te podmioty stabilnych źródeł dochodów, do których zalicza się większość źródeł dochodów własnych. Punktem wyjścia do oceny poziomu samodzielności finansowej JST staje się więc kategoria własnego potencjału dochodowego. Kształtowanie się poziomu dochodów własnych metropolii w latach 2007–2015 przedstawiono w tabeli 2.

Przeprowadzone badania empiryczne wykazały, że spośród JST zdecydowanie najwyższy poziom własnego potencjału dochodowego wyróżnia miasta na prawach powiatu. Ich dochody własne wynosiły w 2015 r. 44,8 mld zł. Metropolie ze względu na swój wysoki potencjał demograficzny i gospodarczy gromadzą znaczną część ogółu dochodów własnych miast na prawach powiatu. W 2015 r. 12 metropolii zgromadziło aż 28,6 mld zł dochodów własnych, tj. blisko 64% ogółu dochodów własnych zgromadzonych przez wszystkie miasta na prawach powiatu. Własny potencjał dochodowy metropolii w badanych latach systematycznie wzrastał, z wyjątkiem 2009 r. W 2009 r. w porównaniu z 2008 r. zaobserwowano bowiem zmniejszenie się poziomu dochodów własnych wszystkich podmiotów sektora samorządowego, a w szczególności miast na prawach powiatu. Sytuacja ta, jak podkreśla Poniatowicz (2014), była konsekwencją obserwowanego w tym okresie kryzysu gospodarczego, który wywarł określone skutki w systemie finansów lokalnych po stronie dochodów JST, to znaczy wpłynęła na obniżenie poziomu ich finansowej samodzielności dochodowej. Dochody własne podmiotów sektora samorządowego są szczególnie wrażliwe na negatywne trendy w koniunkturze gospodarczej. Badania przeprowadzone przez Poniatowicz (2014) wykazały, że dochodami o największej wrażliwości okazały się dochody

z podatków od czynności cywilnoprawnych, działalności gospodarczej osób fizycznych, z podatku opłacanego w formie karty podatkowej, opłaty skarbowe i targowe oraz udziały we wpływach z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych. W 2015 r. w relacji do 2007 r. zaobserwowano jednakże wzrost poziomu własnego potencjału dochodowego metropolii, jak i innych podmiotów sektora samorządowego, zarówno w ujęciu nominalnym, jak i realnym. Najwyższy wzrost poziomu dochodów własnych zaobserwowano jednak wśród gmin wiejskich (wzrost o ponad 50% w ujęciu realnym), co wynikać może z pozytywnych dla tych podmiotów efektów zjawiska suburbanizacji. Jej konsekwencją jest bowiem wzrost m.in. potencjału demograficznego oraz gospodarczego gmin wiejskich, a w rezultacie zmienia się typ funkcjonalny wielu z nich, z typowo rolniczego w rezydencjalno-usługowy (Kozera i Wysocki 2015). Z kolei własny potencjał dochodowy metropolii w tym samym okresie wzrósł, jednakże zaledwie o 19,1% w ujęciu realnym. Wzrost ten był więc niższy niż wzrost obserwowany wśród miast na prawach powiatu, jak i gmin ogółem (zob. tab. 2).

Tab. 2. Poziom własnego potencjału dochodowego metropolii na tle wybranych podmiotów sektora samorządowego w Polsce w latach 2007–2015 (w mld zł)

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Dynamika zmian dochodów	
										2015/2007 (2007=100%)	
										nominalne	realne ^a
Miasta na prawach powiatu	30,8	34,4	33,3	34,3	36,0	37,4	40,1	42,9	44,8	145,4	121,5
w tym metropolie ^b	20,1	21,9	21,5	21,8	23,1	24,0	25,6	27,4	28,6	142,5	119,1
Gminy ogółem ^c	26,5	30,7	30,0	32,3	34,5	36,5	38,5	41,7	43,6	164,2	137,2

^a W cenach stałych z 2007 r.

^b Obejmują miasta: Białystok, Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów, Szczecin, Warszawę i Wrocław.

^c Bez miast na prawach powiatu.

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 17.02.2017).

Zjawisko samodzielności finansowej podmiotów sektora samorządowego analizowane jest z wykorzystaniem analizy wskaźnikowej. Jednym z podstawowych wskaźników uwzględnianych w ocenie poziomu samodzielności finansowej JST jest wysokość dochodów własnych przypadających na mieszkańca oraz ich udział w dochodach ogółem. Wspomniane wskaźniki finansowe stanowią stymulanty poziomu samodzielności finansowej JST, co oznacza, że wysoki poziom dochodów własnych (w zł *per capita*), jak i wysoki ich udział w dochodach ogółem (%) sprzyjają kształtowaniu przez JST własnej polityki finansowej, a równocześnie rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Miasta na prawach powiatu, a w szczególności metropolie, w porównaniu z pozostałymi analizowanymi

Tab. 3. Poziom i udział dochodów własnych w dochodach ogółem metropolii na tle wybranych podmiotów sektora samorządowego w Polsce w latach 2007–2015

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Dynamika zmian dochodów 2015/2007 (2007 = 100%)
	Poziom dochodów własnych w zł per capita									
Miasta na prawach powiatu	2 416,6	2 704,2	2 622,4	2 713,3	2 850,7	2 971,4	3 160,9	3 392,3	3 542,7	146,6
Metropolie ^b	2 434,9	2 724,2	2 677,4	2 742,7	2 924,9	3 083,5	3 267,9	3 550,4	3 394,2	139,4
Gminy ogółem ^c	1 045,9	1 208,2	1 178,7	1 246,6	1 330,9	1 407,7	1 492,3	1 614,2	1 687,8	161,4
	Udział dochodów własnych w dochodach ogółem (%)									Zmiana 2015/2007 (w pkt. proc.)
Miasta na prawach powiatu	65,7	69,5	66,1	63,6	63,2	61,1	62,4	62,8	63,5	-2,2
Metropolie	65,9	70,4	67,6	64,7	67,9	64,7	64,7	65,3	62,5	-3,4
Gminy ogółem	46,6	49,3	46,3	44,6	45,5	46,6	48,2	49,3	49,7	3,1

^a W cenach stałych z 2007 r.

^b Obejmują miasta: Białystok, Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów, Szczecin, Warszawę i Wrocław.

^c Bez miast na prawach powiatu.

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 17.02.2017).

JST charakteryzuje najwyższy przeciętny poziom samodzielności finansowej. W 2015 r. miasta na prawach powiatu osiągały bowiem najwyższy poziom dochodów własnych, wynoszący ponad 3 542,7 zł *per capita*, podczas gdy przeciętna dla gmin ogółem wynosiła 1 687,8 zł *per capita*. W rezultacie udział dochodów własnych w dochodach ogółem w przypadku miast na prawach powiatu wynosił ponad 60%, podczas gdy w gminach ogółem niespełna 50% (zob. tab. 3). Wysoki poziom dochodów własnych i ich wysoki udział w budżetach największych miast na prawach powiatu umożliwiają im bardziej dynamiczny rozwój lokalny, nie tylko w sferze gospodarczej, ale również społecznej i cywilizacyjnej (rozwój nauki, innowacyjności, kultury itp.).

Metropolie, czyli największe miasta na prawach powiatu w Polsce, wyróżniają wysoki potencjał demograficzny i gospodarczy. Są one jednak w wysokim stopniu zróżnicowane w zakresie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, co w rezultacie wpływa na poziom gromadzonych dochodów własnych i ich samodzielność finansową. W tabeli 4 przedstawiono kształtowanie się poziomu własnego potencjału dochodowego metropolii w latach 2007–2015. Najwyższy poziom gromadzonych dochodów własnych wyróżnia stolicę Polski – Warszawę, która w 2015 r. zgromadziła 11,1 mld zł, czyli blisko 25% ogółu dochodów własnych zgromadzonych przez wszystkie miasta na prawach powiatu w Polsce. Na kolejnych miejscach pod względem poziomu zgromadzonych dochodów własnych uplasowały się miasta Kraków (2,9 mld zł), Wrocław (2,7 mld zł), Łódź (2,4 mld zł) i Poznań (2,0 mld zł). Z kolei najniższy poziom własnego potencjału dochodowego w ujęciu bezwzględny wyróżniały miasta Rzeszów (0,5 mld zł) i Białystok (0,8 mld zł). Przeprowadzone badania wykazały jednocześnie, że w 2015 r. w porównaniu z 2007 r. w metropoliach charakteryzujących się wysokim poziomem własnego potencjału dochodowego (tj. w Warszawie, Poznaniu i Wrocławiu) zaobserwowano jednocześnie najniższy jego wzrost (wynoszący około 35%). Z kolei w wysokim stopniu wzrósł poziom dochodów gromadzonych przez metropolie o najniższym poziomie własnego potencjału dochodowego, tj. Rzeszów i Białystok (wzrost wynoszący ponad 70%), a także Szczecin (wzrost wynoszący blisko 85%) (zob. tab. 4).

Metropolie w Polsce są zróżnicowane pod względem powierzchni, a także pod kątem liczby ludności. Zasadne jest więc przeprowadzenie analizy wskaźnikowej w ocenie poziomu samodzielności finansowej tych podmiotów. Zdecydowanie najwyższy poziom gromadzonych dochodów własnych w przeliczeniu na mieszkańca zaobserwowano w Warszawie: w 2015 r. wynosiły one 6 371,2 zł i były o ponad 80% wyższe od dochodów własnych uzyskiwanych przez przeciętne miasto na prawach powiatu. Wysoki poziom dochodów własnych wyróżniał także miasto Wrocław, w którym w 2015 r. wynosiły one 4 252,2 zł *per capita*. Zdecydowanie najniższy poziom dochodów własnych w przeliczeniu na mieszkańca charakteryzował metropolie z Polski Wschodniej, tj. miasta Białystok (2 769,1 zł), Lublin (2 803,6 zł) i Rzeszów (2 803,7 zł). Metropolie te uzyskiwały dochody własne w przeliczeniu na mieszkańca stanowiące niespełna 80% dochodów własnych *per capita* uzyskiwanych przez przeciętne miasto na prawach powiatu (zob. tab. 5).

Tab. 4. Własny potencjał dochodowy metropolii w Polsce w latach 2007–2015 (w mld zł)

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Dynamika zmian dochodów 2015/2007 (2007 = 100%)	
										nominalne	realne ^a
Metropolie ogółem	20,1	21,9	21,5	21,8	23,1	24,0	25,6	27,4	28,6	142,5	118,9
Białystok	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	1,1	0,8	170,2	133,7
Bydgoszcz	0,7	0,8	0,7	0,8	0,9	0,8	0,9	1,0	1,0	149,3	119,4
Gdańsk	1,2	1,3	1,2	1,4	1,4	1,5	1,5	1,8	1,8	151,0	125,3
Katowice	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,2	140,2	125,3
Kraków	2,0	2,1	2,2	2,1	2,3	2,4	2,6	2,8	2,9	144,8	121,2
Lublin	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,9	1,0	1,0	162,8	139,3
Łódź	1,5	1,7	1,7	1,7	1,9	2,0	2,4	2,2	2,4	155,8	133,7
Poznań	1,5	1,8	1,7	1,7	1,7	1,9	1,8	1,9	2,0	135,1	111,4
Rzeszów	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	177,4	139,3
Szczecin	0,7	0,9	0,9	0,8	0,8	1,0	1,1	1,2	1,4	184,8	167,1
Warszawa	8,3	8,8	8,5	8,3	8,7	8,9	9,5	10,3	11,1	133,1	111,8
Wrocław	2,0	2,1	2,1	2,3	2,6	2,6	2,7	2,6	2,7	135,4	112,8

^a W cenach stałych z 2007 r.

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 17.02.2017).

Tab. 5. Poziom dochodów własnych metropolii w Polsce w latach 2007–2015 (w zł *per capita*)

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Dynamika zmian 2015/2007 (2007 = 100%)	
										nominalne	realne ^a
Miasta na prowincjach powiatu	2416,6	2704,2	2622,4	2713,3	2850,7	2971,4	3160,9	3392,3	3542,7	146,6	122,5
Metropolie	2024,1	2359,8	2264,9	2297,4	2579,2	2801,7	3272,1	3478,1	3394,2	167,7	140,1
Białystok	1 631,7	1 909,8	2 003,5	2 082,4	2 300,7	2 599,7	2 553,0	3 703,4	2 769,1	169,7	141,8
Bydgoszcz	1 853,3	2 095,9	1 992,8	2 085,7	2 347,0	2 298,2	2 427,4	2 784,0	2 808,7	151,5	126,6
Gdańsk	2 548,7	2 745,4	2 597,1	3 045,4	3 054,2	3 193,6	3 298,1	3 797,1	3 802,2	149,2	124,7
Katowice	2 654,3	2 823,6	3 036,2	3 097,8	3 175,0	3 185,5	3 374,4	3 538,0	3 879,0	146,1	122,1
Kraków	2 632,6	2 840,9	2 917,8	2 830,8	3 011,8	3 121,8	3 448,6	3 653,1	3 780,8	143,6	120,0
Lublin	1 665,9	1 898,5	1 932,7	1 929,4	2 158,5	2 389,5	2 506,1	2 819,9	2 803,6	168,3	140,6
Łódź	2 024,1	2 315,5	2 264,9	2 297,4	2 579,2	2 801,7	3 377,0	3 131,7	3 394,2	167,7	140,1
Poznań	2 630,1	3 142,8	3 123,6	3 119,4	3 135,8	3 382,9	3 272,1	3 478,1	3 680,8	139,9	116,9
Rzeszów	1 760,9	2 359,8	1 915,1	1 841,5	2 062,3	2 344,5	2 448,6	2 651,0	2 803,7	159,2	133,1
Szczecin	1 788,5	2 135,4	2 106,1	1 967,2	2 038,1	2 446,6	2 756,3	2 920,6	3 317,4	185,5	155,0
Wrocław	3 143,4	3 252,3	3 298,0	3 711,3	4 117,6	4 057,7	4 214,6	4 164,3	4 252,2	135,3	113,0
Warszawa	4 885,1	5 171,0	4 941,3	4 903,5	5 118,8	5 179,6	5 539,3	5 963,5	6 371,2	130,4	109,0
Wsółczynnik zmienności (%)	37,7	32,9	32,8	33,2	31,5	27,3	27,4	25,2	27,4	x	x

^a W cenach statycznych z 2007 r.

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 17.02.2017).

O niezależności finansowej podmiotów sektora samorządowego od budżetu państwa świadczy również udział dochodów własnych w dochodach ogółem. Ze względu na wysoki potencjał demograficzny i gospodarczy najwyższym udziałem dochodów własnych w dochodach ogółem wyróżnia się Warszawa, w której stanowiły one 77,4% dochodów ogółem w 2015 r. Wysoki udział tej grupy dochodów w budżetach metropolii zaobserwować można także we Wrocławiu (74,6%) i Katowicach (70,3%). Miasta Lublin i Rzeszów na tle pozostałych metropolii, a także na tle przeciętnego miasta na prawach powiatu wyróżniała relatywnie niska samodzielność finansowa, kwantyfikowana udziałem dochodów własnych w dochodach ogółem, które w tych metropoliach stanowiły zaledwie 51,2% i 56,3% budżetu (zob. tab. 6).

Niepokojącym zjawiskiem, wpływającym na poziom własnego potencjału dochodowego oraz samodzielność finansową, jest zjawisko wyludniania się największych miast. W 2015 r. w porównaniu z 2007 r. liczba ludności w metropoliach zmniejszyła się o 0,4%, podczas gdy w Polsce zwiększyła się o 0,8% (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 23.07.2017). W badanym okresie najwyższy spadek liczby ludności na 1000 mieszkańców zaobserwowano w Łodzi, Katowicach, Poznaniu i Lublinie (zob. tab. 1). Procesy wyludniania się wielu miast wynikają ze zjawiska suburbanizacji, czyli migracji ludności z terenów miejskich na tereny podmiejskie, coraz bardziej atrakcyjne pod względem warunków mieszkaniowych. Tereny podmiejskie, zwłaszcza w obszarach metropolitalnych, stają

Tab. 6. Udział dochodów własnych w dochodach ogółem metropolii w Polsce w latach 2007–2015 (%)

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Zmiana 2015/2007 (w pkt. proc.)
Miasta na prawach powiatu	65,7	69,5	66,1	63,6	63,2	61,1	62,4	62,8	63,5	-2,3
Metropolie	65,5	68,9	66,0	63,3	67,6	62,7	63,4	65,3	62,1	-3,4
Białystok	56,7	59,6	52,9	48,7	53,2	52,3	54,7	63,1	60,0	3,3
Bydgoszcz	61,5	64,7	63,0	62,8	64,9	62,7	63,1	65,4	62,1	0,6
Gdańsk	70,3	73,8	69,2	69,1	67,6	50,1	55,0	64,2	64,6	-5,7
Katowice	72,6	73,4	73,0	72,6	72,4	70,5	66,0	66,4	70,3	-2,3
Kraków	70,9	71,9	69,7	63,3	68,4	68,8	70,1	68,6	69,7	-1,2
Lublin	58,1	61,4	57,7	54,4	54,1	54,1	48,5	52,9	56,3	-1,8
Łódź	65,5	68,9	62,9	66,1	68,3	66,8	67,6	65,3	62,1	-3,4
Poznań	66,3	74,0	73,2	71,1	70,3	67,9	67,4	67,2	60,3	-5,9
Rzeszów	50,8	59,9	52,9	47,1	51,6	48,2	47,2	50,2	51,2	0,4
Szczecin	62,9	67,8	66,0	62,8	60,4	60,3	63,4	63,7	62,8	-0,1
Wrocław	74,7	78,5	76,2	73,8	74,1	71,3	73,7	74,5	74,6	-0,1
Warszawa	85,2	86,1	83,6	79,6	77,4	74,2	77,9	74,8	77,4	-7,8

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 17.02.2017).

się w coraz większym stopniu zagospodarowane i skomunikowane z miastami. W badanym okresie z powodu zmniejszenia potencjału demograficznego wielu metropolii dynamika wzrostu poziomu dochodów własnych była niska, zwłaszcza w Warszawie, we Wrocławiu i w Poznaniu. W rezultacie zaobserwowano wyższą dynamikę wzrostu dochodów transferowych w dochodach ogółem tych podmiotów. Badania wykazały więc, że w 2015 r. w porównaniu z 2007 r. w Warszawie, Poznaniu i Gdańsku zaobserwowano wysoki spadek udziału dochodów własnych w dochodach ogółem, wynoszący odpowiednio 7,8, 5,9 oraz 5,7 pkt. proc. (zob. tab. 5).

Syntetyczna ocena poziomu samodzielności finansowej metropolii w latach 2007 i 2015

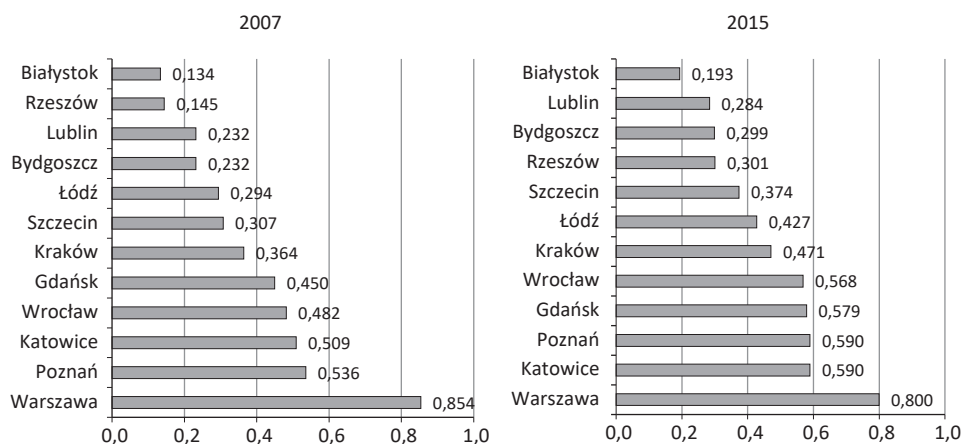
Samodzielność finansowa JST to zjawisko złożone, które można opisać za pomocą szeregu cech prostych, uwzględniając m.in. poziom i udział dochodów własnych w dochodach ogółem, poziom i udział dochodów transferowych w dochodach ogółem, wskaźniki bogactwa fiskalnego oraz autonomii podatkowej (por. Zawora 2010; Surówka 2013; Kozera, Głowicka-Wołoszyn i Wysocki 2015). W celu przeprowadzenia syntetycznej oceny zjawiska samodzielności finansowej metropolii skonstruowano wartości miernika syntetycznego z wykorzystaniem metody TOPSIS. Wartości miernika syntetycznego poziomu samodzielności finansowej metropolii w latach 2007 i 2015 przedstawiono na rycinie 1 oraz w tabelach 7 i 8.

W 2007 r. wartości miernika syntetycznego poziomu samodzielności finansowej kształtowały się w przedziale od 0,134 dla Białegostoku do 0,854 dla Warszawy, z kolei w 2015 r. od 0,193 dla Białegostoku do 0,800 dla Warszawy. Zdecydowanie najwyższym poziomem samodzielności finansowej wśród metropolii wyróżniała się Warszawa w obu badanych latach, choć w 2015 r. w porównaniu z 2007 r. samodzielność finansowa tej metropolii uległa zmniejszeniu. W 2007 r. wysokim poziomem samodzielności finansowej charakteryzowały się także miasta Poznań i Katowice, natomiast w 2015 r. miasta: Katowice, Poznań, Gdańsk i Wrocław. Najniższy poziom samodzielności finansowej w badanych latach wyróżniał natomiast miasta: Białystok, Rzeszów, Lublin i Bydgoszcz (ryc. 1).

Przeprowadzone badania wykazały, że w 2015 r. w porównaniu z 2007 r. nastąpił wzrost poziomu samodzielności finansowej największych miast na prawach powiatu. Świadczy o tym wyższa przeciętna wartość (mediana) miernika syntetycznego poziomu samodzielności finansowej metropolii, która w 2007 r. wyniosła 0,336, natomiast w 2015 r. 0,449. Jednocześnie zaobserwowano, że zróżnicowanie metropolii w zakresie poziomu samodzielności finansowej uległo zmniejszeniu, o czym świadczą niższe wartości współczynnika zmienności i rozstępu dla wartości miernika syntetycznego (wynoszące odpowiednio w 2007 r. $R = 0,720$ i $v_e = 53,7\%$, a w 2015 r. $R = 0,607$ i $v_e = 38,4\%$).

Na podstawie wartości miernika syntetycznego, stosując arbitralny sposób (por. Wysocki 2010), wyodrębniono pięć klas typologicznych poziomu samodzielności finansowej metropolii w latach 2007 i 2015. W 2007 r. metropolie były

w wysokim stopniu zróżnicowane w zakresie poziomu samodzielności finansowej. Bardzo wysoki poziom samodzielności finansowej wyróżniał Warszawę, pięć metropolii niski, a dwie bardzo niski jego poziom. W 2015 r. w porównaniu z 2007 r. nastąpił wzrost poziomu samodzielności finansowej metropolii. Przeprowadzone badania wykazały, że w badanym okresie wzrósł odsetek metropolii charakteryzujących się wysokim poziomem samodzielności finansowej (o 16,7 pkt. proc.), zmalał natomiast odsetek metropolii wyróżniających się jej niskim i bardzo niskim poziomem (odpowiednio o 8,3 i 8,3 pkt. proc.) (zob. tab. 7).

Ryc. 1. Wartości miernika syntetycznego poziomu samodzielności finansowej metropolii w Polsce w latach 2007 i 2015

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 17.02.2017).

Szczegółową identyfikację klas typologicznych poziomu samodzielności finansowej metropolii przeprowadzono dla 2015 r. (zob. tab. 8). Pierwszą klasę typologiczną w 2015 r. utworzyła jedna metropolia – Warszawa, cechująca się bardzo wysokim poziomem samodzielności finansowej. Poziom dochodów własnych *per capita* w stolicy Polski wynosił 6371,2 zł, tj. o ponad 80% więcej niż w przeciętnej metropolii. Jednocześnie Warszawa wyróżniała się najniższym udziałem dochodów transferowych w dochodach ogółem: dochody transferowe stanowiły 17,4% ogółu dochodów w 2015 r. Bardzo wysoka samodzielność finansowa tej metropolii wynika z wysokiej skali aktywności gospodarczej i wysokiego potencjału demograficznego. Wysoką samodzielnością finansową wyróżniały się również miasta: Katowice, Poznań, Gdańsk i Wrocław, które utworzyły drugą klasę typologiczną. Świadczą o tym m.in. wysokie wartości wskaźników bogactwa fiskalnego (855,1 zł *per capita*) i autonomii podatkowej (31,8%). Wysoki poziom samodzielności finansowej tych podmiotów jest pochodną wysokiego poziomu ich rozwoju społeczno-gospodarczego, kwantyfikowanego wysokością PKB w relacji do przeciętnej dla Polski (151,5%).

Przeciętnym poziomem samodzielności finansowej w 2015 r. wyróżniały się miasta Kraków i Łódź, które utworzyły trzecią klasę typologiczną. Wartości wszystkich analizowanych cząstkowych wskaźników samodzielności finansowej dla omawianej klasy były najbardziej zbliżone do przeciętych wartości dla ogółu metropolii. Cechą charakterystyczną miasta Łódź była wysoka ujemna zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców w latach 2007–2015 (w badanym okresie ubyło 81,2 osoby w przeliczeniu na 1000 mieszkańców). Pomimo, że w 2015 r. w porównaniu z 2007 r. poziom samodzielności finansowej tej metropolii uległ poprawie, to jednak utrzymująca się w dłuższym okresie tendencja do spadku liczby ludności może wpłynąć na zmniejszenie poziomu samodzielności finansowej Łodzi.

Tab. 7. Klasy typologiczne poziomu samodzielności finansowej metropolii w Polsce w latach 2007 i 2015

Wartości cechy syntetycznej	Klasa typologiczna	Poziom samodzielności finansowej	Liczba metropolii		Odsetek metropolii (%)		Zmiana 2015/2007 (w pkt. proc.)
			2007	2015	2007	2015	
>0,7	1	bardzo wysoki	1	1	8,3	8,3	0,0
<0,5, 0,6)	2	wysoki	2	4	16,7	33,3	16,7
<0,4, 0,5)	3	średni	2	2	16,7	16,7	0,0
<0,2, 0,4)	4	niski	5	4	41,7	33,3	-8,3
<0,2	5	bardzo niski	2	1	16,7	8,3	-8,3

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 17.02.2017).

Niskim poziomem samodzielności finansowej w 2015 r. wyróżniały się miasta: Szczecin, Rzeszów, Bydgoszcz i Lublin, które utworzyły czwartą klasę typologiczną. Klasę tę charakteryzuje niższy od przeciętnej dla ogółu metropolii poziom dochodów własnych *per capita*, które wynosiły 2806,2 zł, i relatywnie wysoki udział dochodów transferowych w dochodach ogółem, wynoszący 34,5%. Wśród metropolii tworzących tę klasę typologiczną w przypadku Rzeszowa odnotowano najwyższy wzrost poziomu samodzielności finansowej w badanym okresie (w 2007 r. miasto to zaklasyfikowano do klasy o bardzo niskim poziomie samodzielności finansowej). Przyczynił się do tego wzrost potencjału demograficznego tej metropolii. Dynamiczny rozwój miasta Rzeszów wynika m.in. z jego wysokiej aktywności w zakresie pozyskiwania środków unijnych w porównaniu z pozostałymi metropoliami. Z dokumentu *Raport o polskich metropoliach – Rzeszów* (2015) wynika, że spośród 12 największych miast Rzeszów uzyskał najwyższą ocenę w tym zakresie. Bardzo niskim poziomem samodzielności finansowej w 2015 r. charakteryzował się Białystok, który zaklasyfikowano do piątej klasy typologicznej. O bardzo niskim poziomie samodzielności finansowej Białegostoku na tle pozostałych metropolii świadczą: najniższy poziom dochodów własnych (2769,1 zł *per capita*) i wskaźnika bogactwa fiskalnego (570,1 zł *per capita*), a także najwyższy udział dochodów transferowych w dochodach

Tab. 8. Wewnątrzklasowe wartości wskaźników cząstkowych poziomu samodzielności finansowej metropolii w układzie klas typologicznych w 2015 r. (wartości przeciętne – mediany)

Wyszczególnienie	Klasa typologiczna/Poziom samodzielności finansowej					Ogółem
	I bardzo wysoki	II wysoki	III przeciętny	IV niski	V bardzo niski	
Metropolie	Warszawa	Katowice Poznań Gdańsk Wrocław	Kraków Łódź	Szczecin Rzeszów Bydgoszcz Lublin	Białystok	×
Cechy aktywne						
Poziom dochodów własnych (w zł <i>per capita</i>)	6371,2	3840,6	3587,5	2806,2	2769,1	3537,5
Udział dochodów transferowych w dochodach ogółem (%)	17,4	23,9	26,0	34,5	38,7	25,8
Wskaźnik bogactwa fiskalnego (w zł <i>per capita</i>)	856,8	855,1	694,5	654,8	570,1	709,6
Wskaźnik autonomii podatkowej (%)	36,6	31,8	29,2	26,5	23,9	29,2
Cechy pasywne						
Zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców w latach 2007–2015 (w osobach)	24,4	-19,5	-37,5	-15,3	3,9	-3,3
Gęstość zaludnienia (osoby na km ²)	3372,4	1946,2	2359,4	1809,3	2898,1	2121,0
Podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	383,5	274,1	247,8	213,6	182,4	255,8
Dynamika zmian liczby podmiotów gospodarczych w 2015 r. w porównaniu z 2007 r. (rok 2007=100%)	136,1	130,8	123,8	121,2	121,7	128,2
PKB w porównaniu z przeciętną dla Polski (Polska = 100%)	291,0	151,5	138,5	116,5	98,0	132,0

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych, dostęp: 17.02.2017) oraz dokumentu *Raport o polskich metropoliach* (2015).

ogółem (38,7%). Białystok to jedna z najmniejszych pod względem liczby ludności metropolii w Polsce, cechująca się najniższym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego (98% PKB w relacji do przeciętnej dla Polski) (zob. tab. 1). Miasto Białystok posiada na tle pozostałych metropolii relatywnie niską bazę dochodową, będącą konsekwencją relatywnie niskiego PKB *per capita*. Ponadto w opinii ekspertów miasto to z umiarkowaną skutecznością pozyskuje fundusze unijne, przy czym ocena ta bierze pod uwagę specjalne możliwości korzystania z funduszy dostępne dla miast Polski Wschodniej (*Raport o polskich metropoliach – Białystok* 2015).

Podsumowanie i wnioski

Analiza zjawiska samodzielności finansowej JST, w tym metropolii, nie jest sprawą prostą z powodu wielowymiarowości tego zjawiska. Przeprowadzone badania empiryczne w zakresie kształtowania się poziomu samodzielności finansowej metropolii w Polsce w latach 2007–2015 wykazały, że:

- Dwanaście największych miast gromadzi ponad 60% dochodów własnych ogółu miast na prawach powiatu. W rezultacie metropolie wyróżniają się najwyższym przeciętnym poziomem i udziałem dochodów własnych w dochodach ogółem.
- Metropolie są w wysokim stopniu zróżnicowane w zakresie poziomu samodzielności finansowej. Zdecydowanie najwyższy poziom takiej samodzielności wyróżnia stolicę Polski – Warszawę, w której dochody własne wynosiły 6371,2 zł *per capita*, stanowiąc jednocześnie 77,4% dochodów ogółem w 2015 r. Najniższy poziom dochodów własnych charakteryzuje metropolie położone we wschodniej części kraju, tj. miasta: Białystok (2769,1 zł *per capita*), Lublin (2893,6 zł *per capita*) i Rzeszów (2803,7 zł *per capita* w 2015 r.).
- W 2015 r. w porównaniu z 2007 r. zaobserwowano ogólny wzrost poziomu samodzielności finansowej metropolii, a równocześnie zmniejszenie ich zróżnicowania w tym zakresie. Przeprowadzone badania z wykorzystaniem metod taksonomicznych wykazały bowiem, że w badanym okresie zwiększył się odsetek metropolii charakteryzujących się wysokim poziomem samodzielności finansowej, zmniejszył się natomiast odsetek metropolii wyróżniających się jej niskim i bardzo niskim poziomem. W 2015 r. bardzo wysoki poziom samodzielności finansowej na tle pozostałych metropolii wyróżniał Warszawę, wysoki – miasta: Wrocław, Gdańsk, Poznań i Katowice, bardzo niski poziom samodzielności finansowej charakteryzował zaś miasto Białystok.

Przeprowadzone badania empiryczne pozwoliły częściowo pozytywnie zwerfikować postawioną w pracy hipotezę badawczą mówiącą, że „W latach 2007–2015 wzrósł poziom samodzielności finansowej metropolii, przy jednoczesnym wzroście zróżnicowania badanych pomiotów w tym zakresie”. W badanych latach wzrósł, pomimo negatywnych dla wielu metropolii uwarunkowań demograficznych, poziom samodzielności finansowej tych podmiotów, a jednocześnie zróżnicowanie poziomu samodzielności finansowej dwunastu największych miast na prawach powiatu uległo zmniejszeniu.

Obserwowane w wielu metropoliach niekorzystne i pogłębiające się zmiany demograficzne zachodzące w wyniku suburbanizacji mogą jednak w dłuższym okresie czasu przyczynić się, zwłaszcza w warunkach niekorzystnej koniunktury gospodarczej, do obniżenia poziomu samodzielności finansowej tych miast. Sytuacja ta może negatywnie wpłynąć na możliwości realizacji przez metropolie inwestycji współfinansowanych ze środków unijnych.

Literatura

- Banaszewska M., 2016, „Ocena sytuacji budżetowej polskich metropolii z wykorzystaniem wielowymiarowej analizy porównawczej”, *Studia Oeconomica Posnaniensia*, t. 4, nr 4, s. 158–172.
- Bank Danych Lokalnych, 2017, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl/bdl (dostęp: 17.02.2017).
- Filipiak B., 2016, „Wykorzystanie statystyki publicznej do oceny stabilności finansowej jednostek samorządu terytorialnego”, *Wiadomości Statystyczne*, nr 11, s. 13–33.
- Głowicka-Wołoszyn R., 2017, „Malejąca samodzielność finansowa miast na prawach powiatu jako bariera ich rozwoju społeczno-gospodarczego”, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 49(1), s. 96–105.
- Heller J., 2006, „Samodzielność finansowa samorządów terytorialnych w Polsce”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2, s. 137–151.
- Hellwig Z., 1968, „Zastosowania metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju i strukturę wykwalifikowanych kadr”, *Przegląd Statystyczny*, nr 4, s. 307–327.
- Hellwig Z., 1972, „Procedure of evaluating high-level manpower data and typology of countries by means of the taxonomic method”, w: Z. Gostkowski (red.), *Towards a System of Human Resources Indicators for Less Developed Countries: Papers Prepared for a UNESCO Research Project* (s. 115–134), Wrocław: Ossolineum; Polish Academy of Sciences Press.
- Hwang C.L., Yoon K., 1981, *Multiple Attribute Decision-Making: Methods and Applications*, Berlin: Springer.
- Jałowiecki B., 2000, *Społeczna przestrzeń metropolii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jałowiecki B., 2016, *Uwarunkowania i szanse rozwoju polskich metropolii*, ekspertyza wykonana na zlecenie Departamentu Koordynacji Polityki Strukturalnej w MGPIPS (<http://absta.pl/bohdan-jaowiecki-uwarunkowania-i-szansy-rozwoju-polskich-metro.html>, dostęp: 12.12.2017).
- Jastrzębska M., 2012, *Finanse jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Jewtuchowicz A., 2016, „Miasto w gospodarce globalnej”, w: A. Nowakowska (red.), *EkoMiasto#Gospodarka. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kobiałka A., 2017, „Samodzielność finansowa jednostek samorządu terytorialnego w Polsce”, w: M. Żukowski (red.), *Sektor finansów publicznych a rozwój gospodarczy. Problemy i dylematy* (s. 323–343), Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zmianami.

- Kornberger-Sokołowska E., 2012, *Finanse jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa: Lexis Nexis.
- Kozera A., Głowicka-Wołoszyn R., Wysocki F., 2015, „Samodzielność finansowa gmin wiejskich województwa wielkopolskiego”, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. XVII, z. 3, s. 198–204.
- Kozera A., Wysocki F., 2015, „Typ funkcjonalny a samodzielność finansowa gmin wiejskich województwa wielkopolskiego”, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. XVII, z. 6, s. 133–139.
- Kozera A., Głowicka-Wołoszyn R., Wysocki F., 2016, „Samodzielność finansowa gmin wiejskich w woj. Wielkopolskim”, *Wiadomości Statystyczne*, nr 2, s. 73–87.
- Lubińska T., Franek S., Będzieszak M., 2008, *Potencjał dochodowy samorządu w Polsce na tle zmian ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa: Difin.
- Ładysz I., 2009, *Konkurencyjność obszarów metropolitalnych w Polsce na przykładzie Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego*, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.pl.
- Markowski T., Marszał T., 2006 *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, Warszawa: Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.
- Młodak A., 2012, „Statystyka metropolii polskich – problemy i perspektywy”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2, Warszawa.
- Poniatowicz M., 2014, *Wpływ kryzysu gospodarczego na systemy finansowe jednostek samorządu terytorialnego na przykładzie największych miast w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.pl.
- Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, 2009, red. M. Boni, Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Poniatowicz M., 2015, „Determinanty autonomii dochodowej samorządu terytorialnego w Polsce”, *Nauki o Finansach*, 1 (22), s. 11–30.
- Raport o polskich metropoliach*, 2015, Warszawa: PwC, www.pwc.pl/pl/publikacje/2015/raport-o-polskich-metropoliach-2015.html.
- Strategia Rozwoju Kraju 2020*, 2012, Monitor Polski, poz. 882.
- Smętkowski M., Jałowicki B., Gorzelak G., 2009, *Obszary metropolitalne w Polsce: problemy rozwojowe i delimitacja*, Raporty i analizy EUROREG 1/2009, Warszawa.
- Surówka K., 2013, *Samodzielność finansowa samorządu terytorialnego w Polsce*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Szmytke R., 2013, „W kwestii metropolii i obszarów metropolitalnych”, *Przegląd Administracji Publicznej*, nr 2, s. 35–47.
- Standar A., 2017, „Ocena kondycji finansowej gmin oraz jej wybranych uwarunkowań na przykładzie województwa wielkopolskiego przy wykorzystaniu metody TOPSIS”, *Wieś i Rolnictwo*, nr 2 (175), s. 69–92.
- Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r., Dz.U. 2003 nr 203, poz. 1966 z późn. zmianami.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. 1998 nr 91, poz. 578 z późn. zmianami.
- Wysocki F., 2010, *Metody taksonomiczne w rozpoznawaniu typów ekonomicznych rolnictwa i obszarów wiejskich*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Zarówna M., 2014, „Model polaryzacyjno-dyfuzyjny w świetle teorii rozwoju nie zrównoważonego oraz jego implementacje w XX wieku”, *Prace Naukowe Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości*, 29 (4), s. 89–102.
- Zawora J., 2010, „Samodzielność finansowa samorządów gminnych Podkarpacia”, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 81, s. 137–145.